

ANTON HAFNER, VODITELJ UPORA SLOVENSKEGA VOJAŠTVA V JUDENBURGU 12. MAJA 1918

Antona Hafnerja¹ iz Godešiča označujejo kot glavnega voditelja upora maršbataljona pri dopolnilnem bataljonu 17. pešpolka v Judenburgu 12. maja 1918 vsa vojaška službena poročila in vsa pričevanja udeležencev, vsi slovenski in nemški opisi tega upora.²

Ob mobilizaciji leta 1914 je moral Anton Hafner takoj k vojakom in je bil s 17. pešpolkom poslan v Galicijo, kjer je bil prvič ranjen. Dne 19. marca 1915 sta šla z bratom Jožetom drugič na gališko fronto. Anton je bil drugič ranjen. Tedaj je železnica izposlovala njegovo oprostitev od vojaške službe in ga zaposlila kot železniškega sprevodnika pri prevažanju ranjencev in bolnikov s soške oziroma italijanske fronte. Aprila 1918 pa je bila ta oprostitev od vojaške službe nenadoma razveljavljena in Anton Hafner je moral zopet k vojakom, sedaj v Judenburg. V Judenburg je prišel 23. aprila, torej tri tedne pred uporom.³

Po vsem, kar je do tedaj doživel in videl (dvakrat je bil ranjen, kot železniški sprevodnik transportov ranjencev in bolnikov z italijanske fronte je videl mnogo gorja) je postal Anton Hafner — na to moremo z neko gotovostjo sklepati — sovražnik vojne tudi že iz osebnih razlogov.

Pa tudi splošni zgodovinski položaj spomladi 1918, idejno, duhovno razpoloženje tistega časa, vse to je bilo prav takšno, da je navajalo slovenskega človeka na upor proti vojni in s tem proti državi, ki je to vojno vodila. Potekalo je četrto leto vojne. Naraščala je vojna utrujenost, pomanjkanje je bilo vedno večje, prehrana, vsa oskrba v vojski je bila čedalje slabša. Iz ruskega ujetništva so se vračali vojaki z zavestjo, da je zanje vojne konec. V večnarodni državi, kakor je bila Avstro-Ogrska, so se nacionalna nasprotja prav spomladi 1918 zopet zelo zaostрила. Zaradi navidez zelo ugodnega položaja na bojiščih je obvladalo Nemce samozavestno zmagoslavje. V Avstriji je zavladal zaostreni nemški kurz. V avstrijski vojski se je to pokazalo na ošabnem in surovem ravnanju nemško-nacionalističnih častnikov nasproti drugorodnemu moštvu. Pri dopolnilnem bataljonu 17. pešpolka v Judenburgu sta bila taka častnika zlasti poveljnik XL. maršbataljona major Möbius in Oberleutnant (nadporočnik) Seunig. Slovenske dežele pa je zajelo močno zradikalizirano jugoslovansko gibanje. Na velikih vsenarodnih shodih se je slovensko ljudstvo sklicevalo na pravico do narodne samoodločbe, kakor sta jo razglašala oktobrska revolucija na vzhodu in Wilson na zahodu. Zahtevalo je ustanovitev samostojne države skupno s Hrvati in Srbi, Jugoslavijo. Zahtevalo je sklenitev miru.

Po političnem prepričanju je bil Anton Hafner socialist.⁴ Vojaško službeno poročilo iz Judenburga Vojnemu ministrstvu na Dunaju dne 14. maja trdi, da

je bil Hafner naročen na dva slovenska socialistična lista.⁵ To bi bilo mogoče. Leta 1918 sta izhajala na Slovenskem politični Naprej in strokovni Delavec. Isto poročilo pravi tudi, da je bil Hafner »socialistično okužen« (sozialistisch verseucht). Z marcem 1918 je začela izhajati revija mladih socialdemokratov Demokracija, ki je zavzela do jugoslovanskega gibanja, kakor se je začelo z majniško deklaracijo, bolj živo, realno, do načela pravice do narodne samoodločbe pa revolucionarnejše stališče. Na katera dva od teh treh socialdemokratskih listov je bil Hafner naročen, ni znano. Da je bil res naročen, je verjetno že zaradi tega, ker je bil železničarski delavec, živel je daljši čas v zaledju, in ker si je težko zamisliti, da bi si uradno poročilo to kar izmislilo.

Anton Hafner

Ali je bil Hafner organiziran socialdemokrat, ni znano. Gotovo pa je, da Hafner ni bil član nemškoavstrijske socialdemokratske stranke kakor npr. vodilna osebnost kotorskega upora František Raš (Rasch), po rodu sicer Čeh iz Opave (Troppau), glavnega mesta avstrijske Šlezije. V službenem poročilu poveljnika asistenčnih čet generalmajorja Kosela je duhovni lik Hafnerja nakazan takole: »Mnogim so bile podeljene šarže le zaradi tega, ker so se razlikovali od druge množice vojakov po hitrejšem dojemanju in po posebni spretnosti. To so inteligentnejši del vojaštva in nagibajo k nacionalno in socialno hujskaškim teorijam, nagibajo tembolj, ker so vneti bralci časnikov in gostilniški politiki. Tak je bil tudi prav poglavitni kolovodja, sedaj že justificirani ‚korporal‘ Hafner.«⁶

Judenburg je zgornještajersko mestece na desnem bregu Mure z okrog deset tisoč prebivalci. Z mnogimi drugimi mesteci v dolini Mure od Muraua do Bruck an der Mur (Pöls, Fohnsdorf, Zeltweg, Knittefeld, Leoben idr.) je močno industrializiran kraj Zgornje Štajerske. Poglavitno industrijsko podjetje v Judenburgu so bile in so Štajerske jeklarne (Steiermärkische Gusstahl-

werke). Leta 1981, po velikem štrajku dunajskega delavstva sredi januarja, je tudi delavstvo tega dela Zgornje Štajerske mnogo zborovalo in štrajkalo ter zahtevalo sklenitev miru. V tako socialno vznemirjenem okolišu je slovensko vojaštvo dopolnilnega bataljona 17. pešpolka, katerega sedež je bil tačas v Judenburgu, imelo posebej za svojo protivojno razpoloženje močno moralno oporo. Za nacionalno nezadovoljnost slovensko vojaštvo v takem okolišu seveda ni moglo računati na razumevanje. Delavstvo nemškoavstrijske socialdemokratske stranke je bilo tačas še vedno za ohranitev državne skupnosti z drugimi narodi na teritoriju habsburške monarhije. Za razliko od razmer v Radgoni pa je bil odnos med slovenskim vojaštvom in judenburškim prebivalstvom dober.

Ko je Hafner okrog 20. aprila prišel v Judenburg, je poveljstvo dopolnilnega bataljona postavljalo nove maršformacije,⁷ kar pa moštvu ni bilo posebej razglašeno. Vojaki so se zavedeli, da so v maršformaciji in da bodo odšli kmalu na fronto, šele, ko so jim dali vojno opremo.

Poglavitni vir za opis Hafnerjevega delovanja v treh tednih pred uporom je roman Doberdob. Drugih virov za ta čas skoraj ni.⁸

Hafner ni bil povrnjenec iz ruskega ujetništva. Njegova upornost je potekala iz težkih osebnih izkušenj, bila je sad predvsem domačih razmer in vplivov. Prežihov Voranc opisuje Hafnerja predvsem tudi kot zavednega Slovenca. Takole pripoveduje: »Hafnerjev glas je bil zaupljiv in prepričevalen. Tako je mogel govoriti le on, saj je bil najbolj naroden, njemu je najmočnejše bila slovenska žila. Razumeli so ga vsi in so mu dali prav.« (Doberdob, str. 311). Prežihov Voranc tudi sicer opisuje Hafnerja kot srčno dobrega človeka, ki se na primer razburi, ko nekdo razdere lastovičje gnezdo na ostrešniku barake: »Jaz bi le rad vedel, katera svinja je to naredila?« (295).

O kakšnih temeljitejših pripravah na upor ni mogoče govoriti. Hafner je prišel h kadru šele 23. aprila. Življenje pri dopolnilnem bataljonu vobče ne ustreza pogojem temeljitejših priprav za upor. Bivanje vojaštva dopolnilnega bataljona je preveč nestalno. Vojak pride k dopolnilnemu bataljonu, je uvrščen v maršbataljon, gre na fronto, se ranjen ali bolan skozi bolnišnice in rekonvalescentne ustanove zopet vrača k dopolnilnemu bataljonu itd. To razmeroma hitro kroženje ne dopušča močnejše organizacije, tesnejšega povezovanja ljudi, njihove skrbnejše obdelave. Omogoča razna iznenadenja. Pač pa je bilo splošno razpoloženje tistega časa tako, da je nastop peščice odločnežev, ki so dali znak za upor, mogel z gotovostjo računati na veliko število udeležencev. Le, kaj potem.

Ko je prišel Hafner h kadru, se je hitro seznanil s tistimi fanti, ki so najbolj živo čutili, da je treba nekaj storiti. To so bili: predvsem frajter Karel Možina, tiho priznani vodja povrnjenec iz ruskega ujetništva; Matija Grum, najodločnejši zagovornik organiziranega upora (310); Poznik, napovedovalec Jugoslavije (306); socialist Palir; Demark, nekoliko sadistični sanjač o kaznovanju krivcev vojnega pokola (294) in še drugi odločneži: Lojze Štefanič, Bosanec Joso Davtovič, vedno lačni Franc Grahovina, četovodji Lojze Rogelj in Smuk, Skobir, frajtar Kadunc, Glažar iz oddelka strojnih pušk, Učakar, Fajdiga, prvi strelec v judenburškem uporu (337). Na neko nedeljo, verjetno 5. maja, so Hafner, Možina, Palir, Demark, Grum, Štefanič, Davtovič, Rogelj in Skobir napravili izlet v okolico Judenburga, prvič v večji družbi in z namenom, da se bodo o stvari upora nekaj več posvetovali. Sklenili so, da se bodo uprli, napravili konec vojni in odšli domov. V prvi marškompaniji je imel

velik vpliv Možina, v drugi Hafner, v tretji Grum in v četrti Palir. Pri oddelku strojnih pušk so računali na Glažarja. Datuma niso določili, tudi sicer se niso natančneje pogovorili, kako bodo ta sklep izpeljali. Izgovorjene so bile velike besede, da nekdo pač mora začeti. Izvolili so pripravljalni odbor, določili Hafnerja za »glavnega«, Možino pa za namestnika (313). Tako pripoveduje Prežihov Voranc.

Čas pa je hitel. Že 6. maja je dobil XL. maršbataljon vojno opremo. To je bilo znamenje, da bo treba kmalu oditi na fronto.⁹ »Začelo se je praznovanje Tedna cesarja Karla. Častniki in moštvo so imeli ves naslednji teden na strelišču veliko nagradno streljanje in ljudje so bili opremljeni z velikimi količinami vežbalnih patronov. Vojaki so bili od jutra do večera v gostilnah, zapijali in zaigravali so svoj denar in tu in tam so posamezniki že odrekli pokorščino. Zapori so bili prenapolnjeni in nove izgrednike so morali vtakniti že v zapore Okrajnega sodišča. Dopoldne so od oddelka strojnih pušk dezertirali že štirje možje.«¹⁰

Že v Karlovem tednu so se torej pokazali znaki upornosti, razkroja discipline. Hudo kri so delali še kljub »praznovanju« slaba hrana in taki primeri, kakor je bilo objestno ravnanje Oblt. Seuniga, katerega psica je imela boljšo hrano kakor moštvo, ter od Seuniga ukazana aretacija Skobirja, enega izmed ožjega voditeljskega kroga upornikov. Pod vodstvom Hafnerja so ga vojaki osvobodili. To je bilo po merilu vojaške discipline že prvo dejanje upora. (Oficirji pa niso prišli na to, ker ga je na Hafnerjevo zahtevo spustil četovodja Rogelj, ki je sam pripadal ožjemu krogu voditeljev upora in je poveljeval straži, ki je Skobirja stražila.) Hafner in njegovi so hodili med ljudmi, se razgovarjali z njimi in jih pripravljali na upor. Razdelili so si vojaške naloge: Hafner naj bi obdržal barake, kjer naj bi bila komanda; Možina naj bi vodil vojaštvo, ki bo zasedlo vojašnice nadomestnih stotnij; Palir, Demark in Grum

Obsojene upornike ženejo iz judenburške vojašnice na morišče

s svojim vojaštvom naj bi zasedli vse ceste in dohode k vojašnicam; Štefanič, Davtovič, Rogelj in Kadunc naj bi udarili na oficirsko kazino, kolodvor naj bi zasedel Skobir, komando dopolnilnega bataljona pa Smuk z Učakarjem (Doberdob, 333—334).¹¹

Na nedeljo 12. maja je vojaštvo XL. maršbataljona zvedelo, da bo moralo v nekaj dneh oditi na fronto. V ponedeljek 13. maja naj bi opravilo še običajno spoved.¹² To je bil trenutek, ko se je bilo treba odločiti, ne glede na to koliko si pripravljen. Nazaj ni bilo več mogoče. »Na zunaj je potekel dan kakor so potekli drugi dnevi v Karlovem tednu... Šele proti večeru je obšlo judenburško prebivalstvo grozljivo občutje. Posamezni vojaki so pohajkovali okrog, se zbirali v skupine in se v slovenskem maternem jeziku pogovarjali med seboj. Izogibali so se predstojnikov kakor tudi žandarmerijske postaje. Moštvo je imelo v taborišču barak (Barakenlager) že ob desetih zvečer retré (mirozov). V teh barakah so bile nastanjene vse kompanije treh maršbataljonov (U.: od katerih pa je imel odriniti na fronto v bližnjih dneh le XL. maršbataljon). Po mnogih popivanjih na to nedeljo je prišlo komaj do miru. V šesti baraki pa se je začel ožji krog okoli korporala Antona Hafnerja šepetaje pogovarjati. Ob desetih (U.: to je 22. uri) se je korporal Hafner naenkrat dvignil in začel glasno govoriti. Pozval je na upor, na boj za svobodo in na oborožitev. Iz šeste barake so vdrle skupine še v druge barake. Naenkrat je bilo vse v plamenih upora. Del moštva drugih barak se je pridružil upornikom, ki so postali nasilni ter so proti ljudem, ki niso hoteli z njimi, nastopili z orožjem. Drugi del moštva se je umaknil in se rešil z begom. Prvo, kar so uporniki storili, pa je bilo, da so vdrli v kantino. Ko so použili tamkajšnje zaloge, je tolpa stoterih med vriskanjem, streljanjem in klicanjem, 'živijo Slovenci!' vdrila v mesto,« tako na podlagi ugotovitev preiskave opisuje začetek upora poveljnik asistenčnih čet, predsednik naglega sodišča generalmajor Kosel v svojem poročilu Militärkommando Graz z dne 18. maja 1918.¹³

Uprlo se je torej predvsem vojaštvo XL. maršbataljona, ki bi moralo oditi v nekaj dneh na fronto. Moštvo drugih maršbataljonov se je le deloma pridružilo. Na regrute, ki pa so bili nastanjeni v vojašnici v mestu, osemnajstletne fante, tako ni bilo mogoče računati. XL. maršbataljon s svojimi 1200 možmi je zavzemal dobro tretjino celotnega staleža dopolnilnega bataljona.¹⁴

Bila je viharno deževna, temna noč. Vojaško zavzemanje Judenburga kaže na odločno, dobro vodstvo. Nekaj glavnih vojaških akcij je vodil Hafner osebno. Na največje težave so uporniki zadeli v Burggasse pri poslopju, kjer je bil nastanjen oddelek strojnih pušk (Pugleitner Stadl). Zelo dvomljivo je, da bi bilo streljanje in težke izgube, ki so jih imeli uporniki pri zavzemanju te postojanke, posledica nesporazuma, kakor to pripoveduje Ravljen oziroma Dečak.¹⁵ Pri tem da je padlo 17 upornikov in mnogo je bilo ranjenih. Prežihov Voranc pripoveduje, da so padli v tem boju Demark, Skobir, Ivad, ranjeni pa so bili Grum, Učakar, torej nekaj najboljših sobojevnikov Hafnerja. Sam Hafner je bil v tem boju ranjen na glavi (Doberdob, 361). Verjetnejše je to, kar pripoveduje Andritsch, da je šlo v tem primeru za odločen odpor proti upornikom pod poveljstvom Oblt. Friedricha Schluge.¹⁶ Kazno je, da so voditelji upora zanemarili oddelek strojnih pušk, da njegovo moštvo na upor ni bilo pripravljeno, da ni bilo zadosti informirano. Vendar pa prav ta boj za postojanko oddelka strojnih pušk kaže tudi na dosledno odločnost upornikov. Kljub temu, da je bil njihov prvi napad krvavo odbit, niso odnehali. Poslopje so obdali s stražami. Ko pa so zavzeli že vse druge vojaško važne postojanke

Slavnostni sprevod ob odkritju spominske plošče Antonu Hafnerju na Godešiču

Kosel v svojem poročilu.¹⁹ Razmeroma pozno so se spomnili uporniki na kolodvor, ki je bil od mesta oddaljen 2 km. Tako so mogli nekateri častniki o dogodkih v Judenburgu na več strani brzojaviti in telefonirati že s kolodvora. Ko so uporniki zasedli kolodvor, so razbili vse aparate.

Z zavzetjem poslopja, v katerem je bil nastanjen oddelek strojnih pušk, so uporniki končno vojaško popolnoma zagospodarili v Judenburgu. V Judenburgu samem ni bilo nobene vojaške sile več, ki bi jim mogla kljubovati. Častniki so se poskrili in razbežali, nekateri, ker so se upravičeno zbali za svoje življenje, kakor na primer major Möbius in Oblt. Seunig, mnogi pa tudi zaradi tega, ker niso hoteli sodelovati v akciji proti upornikom ali so celo simpatizirali z njimi, niso pa se čutili dolžne pridružiti se jim.

Po vojaški zmagi v Judenburgu so se uporniki predali veselju zmagooslavja in brezskrbnosti (363). Mnogi so se upijanili, se porazgubili po gostilnah in v raznih izgredih. Ko bi bilo treba izpeljati pohod domov, na Kranjsko, se jih je polastil občutek negotovosti. Začutili so, da je to težji del ciljev, ki so si jih postavili, in da jih osamljene, kakor so, čakajo skoraj nepremagljive težave. Začele so prihajati tudi vesti o bližajočih se asistenčnih četah. Anton Hafner je bil v bojih, kakor že omenjeno, ranjen. Prežihov Voranc govori o krogli v glavi (361) — bil je dejansko hud oplazni strel — o vročici, ki je kuhala Hafnerja (366), o nezavesti, v kateri je bil v izolirnici in iz katere šele se je prebudil bolj čil in jasnejših misli (372). Tudi Hafnerjeva rana je zanesla v upor zbežanost, ozir na Hafnerja je njegovim prijateljem oteževal jasnejše, brezobzirnejše sklepe. Ko je frajtar Kadunc predlagal, naj z glavnim oddelkom odidejo iz Judenburga domov Hafner, Rogelj, Štefanič ter Davtovič, se je Hafner odločno uprl (362). Z zadnjimi je hotel zapustiti Judenburg. Čut odgovornosti za usodo fantov, ki jih je popeljal v upor in ki se je tako pretresljivo izrazil v njegovem zadnjem klicu fantom, ki so čez nekaj dni na morišču morali gledati njegovo usmrnitev, mu ni dovoljeval, da bi zapustil Judenburg, dokler je bilo še kaj njegovih fantov v njem, čeprav v tem ni bilo več jasne presoje položaja. Ko je pozneje v izolirnici, potem ko ga rana ni več tako ovirala, prihajal do drugih misli, je pa bilo že prepozno. Asistenčne čete so medtem Judenburg že obkolile, zasedle vse ceste, ki so vodile iz Judenburga, ter

skupine, ki so Judenburg že zapustile z namenom, da se prebijejo na Kranjsko, polovile. Hafner je bil s svojimi najožjimi sodelavci, ki ga niso hoteli zapustiti, aretiran in postavljen pred naglo sodišče. Ni mu ostalo prihranjeno razočaranje voditelja zatrtega upora, ob zlomljeni morali nekaterih udeležencev upora. Štiriindvajset prič ga je označilo kot povzročitelja upora.²⁰ Sodišče je zvedelo za imena vseh njegovih najožjih sodelavcev. »Popoldne, 15. maja,« tako poroča generalmajor Kosel, »je bila pred naglim sodiščem prva obravnava proti upornikom. Sodba je bila razglašena 16. maja 1918 ob tričetrt na 12. uro in eksekucija štirih na smrt z ustrelitvijo obsojenih mož (U.: to je Hafnerja, Možine, Štefaniča in Davtoviča) je bila izvršena ob tričetrt na dve popoldne, natančno po predpisih službenega pravilnika (Dienstreglement), I. del (U.: ki je predpisoval izvršitev smrtne kazni dve uri po razglašeni sodbi). Za morišče smo izbrali prostor poleg pokopališča nedaleč od taboriščnih barak. Na moje povelje je moralo nastopiti vse moštvo dopolnilnega bataljona 17. pp. Razglašena mu je bila sodba naglega sodišča, medtem pa je bila v vidni daljavi izvršena eksekucija.«²¹

Uradnega poročila, ki bi opisovalo vedenje štirih na smrt obsojenih med eksekucijo, besede, ki so bile morda izgovorjene, ni. Pač pa je v Slovenskem narodu z dne 13. maja 1923, št. 109, članek Eda Delaka »Zadnji trenutki judenburških žrtev«, po katerem sta z nekaterimi inačicami posneta tudi opisa Hafnerjeve zadnje ure v Ravljenovem članku »Upor v Judenburgu«, Kronika slovenskih mest II, 1935, in v romanu Doberdob. Delak je bil tedaj častniški namestnik. Njegova vloga v tem uporu ni čisto jasna. Uspelo mu je pridobiti zaupanje upornikov, a ohraniti tudi zaupanje avstrijske vojaške komande. Določen je bil od nje, da v dveh urah, ki sta še ločili obsojence od smrti, skupno s kuratom J. Novakom obiše obsojence v zaporu. Po tedaj splošno priznanih verskih običajih so se dali obsojenci kuratu Novaku pripraviti na smrt. »Vsi so bili bodri,« pripoveduje Delak, »kadili so in se razgovarjali, kakor, da bi se ničesar ne zgodilo... Štefanič je pisal pismo materi. Ostali so naju prosili izročiti ženam njihovo zadnjo željo, naj skrbe za otroke in jih vzgajajo v narodnem duhu.« Delak je bil navzoč tudi pri eksekuciji. Zadnje trenutke Hafnerja opisuje takole. »Zadnji je prišel na vrsto Hafner. Ko so mu hoteli zave-

Hafnerjevo sorodstvo in gostje pri odkritju plošče 12. maja 1968

zati oči, je to uslugo hvaležno odklonil, obrnil se je tja, kjer so stali slovenski fantje in zaklical: Z Bogom, fantje!²² S silo so mu krvniki zavezali oči. Toda obsojeni je z energično kretnjo snel robec, segel Mettnitzu (U.: poveljniku dopolnilnega bataljona, ki so ga vojaki zaradi njegove pravičnosti cenili), meni in kuratu v roke in dejal, da umira, toda v polni zavesti, da bo njegova kri tekla za pravično stvar. Nato se je obrnil k Madžarom in zaklical: Dobro streljajte! Ko se je zgrudila četrta žrtev, je navzoči zdravnik konstatiral, da še ni mrtva. Stotnik Lukešič (U.: !?) je zapovedal, naj mu pomagajo na smrt z ‚milostnim strelom‘. Zadonela sta še dva strela, toda zaman. Madžari so bili vsi prepadeni, roke so se jim tresle in niso hoteli več streljati. Mučen prizor je končal neki madžarski častnik. »Anton Hafner je umrl junaško v najlepšem pomenu te besede.

Po Delakovem pripovedovanju so trupla strogo zastražili. Stotnije naj bi ob povratku prepevale. A fantje se za ukaz niso zmenili. Pokopali so jih ponoči »med gromom in nevihto«... »Grob so morali popolnoma zravnati z zemljo... toda že drugi dan je bil na svežem grobu lep venec in mnogo cvetja.«

Pozneje so postavili na grobove križe z imeni. Maja leta 1923 pa so prepeljali njihove telesne ostanke v Ljubljano in jih 2. junija 1923 z velikimi slovesnostmi, a med pretirano in že kar neokusno jugoslovansko nacionalistično poudarjenimi govori pokopali na ljubljanskem pokopališču v kostnici, pred katero stoji kip kranjskega Janeza.

12. maja 1948 je bila na Hafnerjevi rojstni hiši na Godešiču odkrita spominska plošča.²³

Upor slovenskega vojaštva v Judenburgu 12. maja 1918 pod vodstvom Antona Hafnerja in njegovih prijateljev spada med tista velika dejanja prve svetovne vojne, ki so napovedovala konec vojne, razpad habsburške monarhije in osvoboditev slovenskega naroda izpod nemškega gospostva. Avstrijski zgodovinar Andrittseh pravi o tem uporu, da je bil »prva krvava revolta v zaledju Avstro-Ogrske«, »fanal«, znak za začetek nadaljnjih uporov. Bil je nedvomno prvi veliki upor v zaledju Avstro-Ogrske. Nerazdružno je povezan z imenom Antona Hafnerja.

O p o m b e

1. Anton Hafner se je rodil 6. maja 1887 očetu Janezu Hafnerju, hišarju na Godešiču pri Skofji Loki, in materi Heleni, rojeni Krmelj. Bil je peti otrok izmed devetih. Ljudsko šolo je končal v Retečah in se nato izučil za tesarja. Ko je leta 1911 odslužil vojake pri 17. pešpolku, pri kranjskih Janezih, kakor so jim rekli, je dobil službo v skladišču državnega kolodvora v Ljubljani-Siška. Poročil se je z Angelo, rojeno Završek iz Luč pri Grosupljem. Imela sta tri otroke: sina Vilibalda, ki pa je kmalu umrl, in hčerki Nado in Tonke (po pripovedovanju brata Vincenca in obeh hčera Nade in Tonke, po zapisu prof. Fr. Planine, pri U.). — 2. Npr.: a) poročilo iz Judenburga 5. oddelku Vojnega ministrstva (Kriegsministerium — KM) 14. maja, ob 20. uri, KAW (Kriegsarchiv Wien) 64/26/4-4; b) poročilo poveljnika asistenčnih čet generalmajorja Kosela z dne 18. maja 1918, Vojaška pisarna Njegovega Veličanstva (Militärkanzlei Seiner Majestät — MKSM), KAW 28-2/R 32-2 1918, str. 8; c) J. G., Upor bivšega nadomestnega bataljona 17. pešpolka v Judenburgu, Slovenec, 31. maja 1923, št. 121; Ravljen Davorin, Upor v Judenburgu 1918, Kronika slovenskih mest II, 1935, št. 4, str. 67; Prežihov Voranc, Doberdob, Ljubljana, 1950, str. 313; Dr. Bodo Kaltenboeck, Armee im Schatten, Innsbruck, Wien, München, 1932, str. 289. — 3. Kakor pod 2. a. — 4. Zapis prof. Franceta Planine po pripovedovanju Hafnerjevih sorodnikov, pri U. — 5. Kakor pod 2 a. — 6. Kakor pod 2 b, str. 8. — 7. Niti iz uradnih niti iz drugih poročil ni povsem jasno, za koliko maršformacij je šlo. Telefonsko poročilo štacijskega poveljstva v Judenburgu Vojaškemu poveljstvu v Gradcu (Militärkommando Graz)

z dne 13. maja govori o 12 marškompanijah, kar bi bilo troje bataljonov, in sicer št. XL do XLII. Andritsch govori v Meuterei in Judenburg o XL. maršbataljonu (str. 16), pisec v Ljudski pravici 24. maja 1923 in Prežihov Voranc v Doberdobo o XLI. (str. 293) in Ravljen v Kroniki slovenskih mest 1935 o XLII. maršbataljonu (str. 65) kot tistem, ki se je uprl. Uprl se je verjetno tisti maršbataljon, ki je bil že dokončno formiran in ki je moral že v kratkem odriniti na fronto. To pa je bil logično XL. maršbataljon, kakor to trdi Andritsch. Ta je potegnil za seboj mnoge vojaše še iz drugih maršformacij, tako da poročevalci končno ne vedo, za kateri maršbataljon pravzaprav je šlo in postavljajo vsak svojo številko. — 8. V oceni Doberdoba v Prežihovem zborniku (Maribor 1926) trdi Emil Novinšek, da je ostal Prežihov Voranc zgodovinskim dogodkom ob uporu v Judenburgu »v vsem zgodovinsko veren« (str. 266) in da »celo podrobnosti ustrezajo realnemu poteku dogodkov« (268). Toda odkod to ve? Vlado Vodopivec pa pravi v članku Naš odnos do preteklosti (NR, 11. maja 1968): »S skoro faktografsko natančnostjo je v romanu posređeval Prežihov Voranc podobo razpoloženja slovenskih vojakov na koncu vojne, opisal mesto in vlogo upornikov v uporu in verno ter človeško prepričljivo razkrival stike, želje in hotenja samih upornikov.« V razgovoru z menoj 17. junija 1968 je Vlado Vodopivec povedal, da je Prežihov Voranc v veliki meri zajemal iz arhiva dr. Toneta Jamarja, ki je bil leta 1923 predsednik odbora za organizacijo prevoza telesnih ostankov judenburških žrtev v Ljubljano. V tem arhivu je bilo tudi mnogo rokopisov, izjav udeležencev judenburškega upora, ki jih je pošiljal urednik Sodobnosti Ferdo Kozak Prežihovemu Vorancu v prepisih. To je glavni razlog, da dopuščam, da mi je Doberdob vir za opis vsaj tistega dogajanja, za katero ni drugih, zanesljivejših virov, a tudi to z rezervo. Licentia poetica je pač neodpovedljiva pravica vsakega romanopisca. V ljubljanskem mestnem arhivu sem našel le še nekaj drobcev Jamarjevega arhiva. — 9. Prim.: Dr. Johann Andritsch, Die Meuterei in Judenburg, 1968, str. 16, odslej le Andritsch, str. ... — 10. Andritsch, str. 16—17, po nekem poročilu Neues Grazer Tagblatt, 12. maja 1928. — 11. Dejanski potek upora ne kaže, da so navedbe pravilne, čeprav je sicer verjetno, da so si voditelji že pred uporom razdelili vojaške naloge. — 12. Andritsch, str. 18. — 13. Kakor pod 2 b, str. 9. — 14. O celotnem staležu dopolnilnega bataljona 17. pp. v Judenburgu maja meseca 1918 je dvoje različnih poročil: Kosel navaja po podatkih poveljstva dopolnilnega bataljona številko 2791 (kakor pod 2 b, str. 3), Pichlik pa ima v knjigi »Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni« iz istega vira, str. 80, št. 2579. — 15. Upor v Judenburgu, Kronika slovenskih mest II, 1935, str. 68; Doberdob, str. 343. — 16. Andritsch, str. 20. — 17. Andritsch, str. 57. — 18. Andritsch, str. 22—26. — 19. Kakor pod 2 b, str. 9. — 20. Andritsch, str. 57. — 21. Kakor pod 2 b, str. 6. — 22. Skoro vsak opisovalec teh zadnjih trenutkov Hafnerja ima drugo inačico pozdrava. Po Delakovem članku je zakljakl Hafner: Z Bogom, fantje!, Ravljen ima v »Uporu v Judenburgu«: Zdravo, fantje! Isto ima Kaltenboeck v romanu »Armee im Schatten«, 1932, str. 289; Prežihov Voranc v romanu Doberdob pa: Srečno fantje, dobro se držitel, str. 392. Kakorkoli, njegovim fantom je veljal njegov zadnji pozdrav. — 23. Pri odkritju plošče je govoril avtor tega članka, ploščo pa je odkril predsednik občinske skupščine Škofja Loka Zdravko Krvina.

Zusammenfassung

ANTON HAFNER, DER ANFÜHRER DES AUFSTANDES DER SLOWENISCHEN SOLDATEN IN JUDENBURG AM 12. MAI 1918

Anton Hafner bezeichnen als den Anführer des Aufstandes des 40. Marschbataillons des 17. Infanterieregiments in Judenburg am 12. Mai 1918 alle Dienstberichte und alle Zeugenaussagen der Beteiligten, sowie auch alle slowenischen und deutschen Beschreibungen dieses Aufstandes. Hafner wurde am 6. Mai 1887 in Godešič bei Škofja Loka geboren. Als er im Jahre 1915 in Galizien zum zweiten Male verwundet wurde, erwirkte die Eisenbahnverwaltung in Ljubljana seine Anstellung als Schaffner bei den Transporten Verwundeter von der Soča (Isonzo)-bzw. italienischen Front. Seiner politischen Gesinnung nach war Hafner Sozialdemokrat junger Prägung, d. h. in sachlicherem Verhältnis zur südslawischen Bewegung in Slowenien, die ja sonst unter der Führung der bürgerlichen Parteien stand, und mit revolutio-

närerem Verständnis für das Prinzip des nationalen Selbstbestimmungsrechtes als die Altpolitiker. Der slowenische Schriftsteller Prežihov Voranc betont auch sein starkes Nationalbewußtsein. Im April 1918 hob die Militärverwaltung den Erlaß auf, mit dem Hafner zeitweilig des Militärdienstes enthoben worden war. So kam er am 23. April in das Industriestädtchen Judenburg in Obersteiermark, in dem das Ergänzungsbataillon des 17. Infanterieregiments stationiert war. Er fand hier ein schlecht verpflegtes, armselig adjustiertes, kriegsmüdes und wegen der Behandlung besonders durch einige deutsche Offiziere gereiztes Militär vor, das von der Stimmung beherrscht war, daß man etwas dagegen tun müsse. Er knüpfte sofort Verbindungen mit jenen Soldaten an, die diese Zustände besonders tief empfanden. Alle erkannten ihn sofort als ihren Anführer an. Für eine bessere Organisation fehlte es an der Zeit, da das 40. Marschbataillon schon am 12. Mai erfuhr, daß es in wenigen Tagen an die Front müsse. Nach einer begeisternden Rede Hafners revoltierte das Marschbataillon noch am selben Tage, um 22 Uhr abends. Die Zielsetzung der Soldaten war einfach und klar: Wir gehen nicht an die Front, der Krieg ist aus, wir gehen nach Hause, Meuterei! Ein großer Teil des Militärs im Barackenlager schloß sich den Aufständischen an. Das Marschbataillon drang darauf in die Stadt ein und war nach einigen Stunden, während denen gekämpft wurde, unbeschränkter Herr von Judenburg. Die Offiziere flüchteten. In den Kämpfen fielen einige zehntausend Aufständische, viele wurden verwundet, darunter auch Hafner selbst. Nach diesem militärischen Erfolg in Judenburg gaben sich die Aufständischen dem Siegestaumel hin. Als aber der schwierigere Teil ihres Vorhabens, der Marsch in die Heimat, nach Krain, zu bewerkstelligen war, bemächtigte sich ihrer ein Gefühl der Unsicherheit. Viele verloren sich allmählich in den Gasthäusern. Auch die Verwundung Hafners trug zu ihrer Verwirrung bei. Hafner wollte Judenburg mit den letzten Aufständischen verlassen. Unterdessen aber kreisten Assistenztruppen ungarischer und deutscher Regimenter Judenburg schon ein und sperrten alle Straßen. Hafner wurde zusammen mit seinen wichtigsten Gefährten festgenommen, am 16. Mai 1918 vor ein Standgericht gestellt und erschossen. Sein letzter Gruß galt den Kameraden, die er zum Aufstand aufgerufen hatte.

Die Meuterei der slowenischen Soldaten in Judenburg am 12. Mai 1918 war der erste große Aufstand im Hinterland Österreich-Ungarns. Er ist untrennbar mit dem Namen Anton Hafners verbunden.